

ugyancsak embert próbáló feladat. A fordítás érdeme az első vállalkozás jelentősége mellett az is, hogy mert és tudott is alkalmazkodni a latin eredeti, gyakran nehézkes, körülményes fogalmazásához, nem egyszer valósággal rejtélyes kifejezőmódjához. A fordítónak ugyanis – megítélésem szerint – mindig alkalmazkodnia kell eredetije sajátosságaihoz, nem a maga stílusát kell ráerőltetni; nem helyes – néha bizony meg-megtörténik –, hogy nem lehet felismerni, vajon az antik szerző tömören vagy terjengősen fogalmaz. Nem lehet Thukydidést vagy Tacitust ugyanúgy visszaadni, mint Hérodotost vagy Liviust. Hoffmann Zsuzsanna nem engedett a kényelmes csábításnak, és áldozatosan követte szerzőit előadásuk gyakran göröngyös, kátyúkat rejtő útján. A kötettel a Caesar-Corpus immár teljes, egészében az olvasók rendelkezésére áll.

Az első fordítás értékét növeli, hogy egy éppen nem széles körben ismert anyagot tesz közkinccsé, olyan szövegeket, amelyeket a hazai kutatás is elég mostohán kezelte, pedig jelentős külföldi szakirodalom áll rendelkezésre.⁶

A kötetet alapos, instruktív Utószó, a megértést segítő jegyzetek és térképek segí-

tik. Külön dicséret illeti a kiadót az első magyar fordítás közreadásáért, a kötet szép kiállításáért, a képszerkesztő Illés Tibort a háromdimenziós hatást keltő címkép megoldásáért.

Jegyzetek

- ¹ Vö. ED. NORDEN áttekintését *Ennius und Vergilius* című könyvében. Leipzig–Berlin, 1915.
- ² A kérdéshez összefoglalóan lásd W SPEYER: *Die literarische Fälschung im Altertum*. München, 1971.
- ³ A kérdéshez vö. MARÓTI E.: *Theognis vers egy császárkori feliraton*. MTA I. Oszt. Közl. 24 (1967) 91–95.
- ⁴ A két irat új fordítását is HOFFMANN ZSUZSANNA készítette el, magvas bevezetéssel; lásd *Antik Tanulmányok*. I. (1997) 243–250.
- ⁵ Mint jelen sorok írója is az ellentét ill. egyeztető nézetek ismertetésével: A II. Salustius-levél és Cicero. *Antik tanulmányok*. 5. (1958) 45–57.
- ⁶ Lásd pl. G. PACUCCI: *Paralipomeni della esegesi e della critica al „Bellum Hispaniense”*. In ANRW I 3. 1973, 596–630.

MARÓTI EGON

Avarok a Kárpát-medencében

SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU:

Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig.

Die Quellen de Awarengeschichte
von 557 bis 806.

Társszerző Farkas Csaba. Munkatársak
Borsos Márta, Csillik Éva,
Makk Ferenc, Olajos Teréz.
Budapest, 1998, Balassi Kiadó.
(Magyar Óstörténeti Könyvtár 12.)

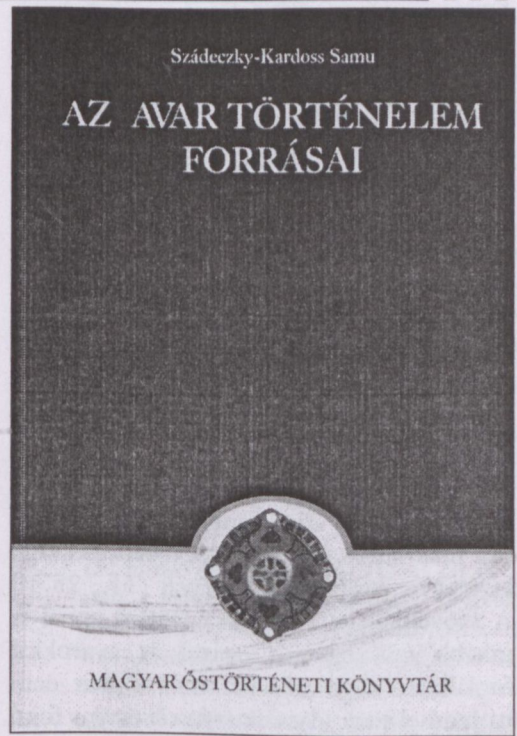
* * *

Az avarok történetének kutatása vitathatatlanul és elválaszthatatlanul összeforrott Szádeczky-Kardoss Samu nevével. E tárgyhoz kapcsolódó munkásságának *megalé syntaxisát* vehetjük kézbe „Az avar történelem forrásai”-val. A kötet két könyvből áll, az első könyv az alábbi munka némiképp átfert új kiadása: Szádeczky-Kardoss Samu: *Az avar történelem forrásai*. Die Quellen de Awarengeschichte. I. köt. Munkatársak Borsos Márta, Csillik Éva, Farkas Csaba, Makk

Ferenc, Olajos Teréz (= Magyar Őstörténeti Könyvtár 5.) Szeged, 1992. – A második könyv értelemszerűen az előbbi folytatása, amely itt jelenik meg először nyomtatásban. (5.) Amint a szerző maga is elmondja az első könyvhöz írott előszavában, 1939-ben egy Banner János professzor által vezetett régészeti szeminárium keretében foglalkozott először egy referátum formájában az avarokkal, amelynek során különösképp azon tény ragadta meg a figyelmét, hogy „az írott forrásokból ismert történelem folyamán első ízben az avarokban vált tartósan egybe tartozó politikai alakulattá a Közép-Dunamedence nyugati és keleti fele... Ilyen értelemben az avar kaganátus a későbbi Magyarország előfutára volt”. (9.) Ezt követően Szádeczky-Kardoss Samu munkásságában¹ jelentős, majd a hatvanas évektől kezdve egyre hangsúlyosabb helyet kapott az avar történelem, amit számos e tárgyban közzétett publikációja is bizonyít.²

Az avar történelemmel foglalkozó munkásságának nemzetközi elismertségét egyértelműen mutatja, hogy a „Der Neue Pauly” az avarokkal foglalkozó könyvtárnyi szakirodalomból kiemelt három legfontosabbnak ítélt munka közé sorolja (Kollautz-Miyakawa³ és Pohl⁴ könyve mellett) Szádeczky-Kardoss Samu *Avaricáját* (1986).⁵

Szádeczky-Kardoss Samu munkája tizenhárom fejezetre osztva öleli fel az avar történelem 557-től 806-ig terjedő időszakának forrásait. (I. rész: Közép-Ázsiától az Aldunáig. II. rész: Az avar honfoglalás előzményei, lefolyása és feltételezhető elismerése Bizánc részéről. III. rész: Az avar–bizánci kapcsolatok alakulása a honfoglalás lezáródásától Sirmium elfoglalásáig. IV. rész: A balkáni és alpesi nagy avar–szláv behatolás első évtizede (582–592). V. rész: A 6–7. század fordulója táján kelt híradás az avarok hadművészetéről. VI. rész: Az avarellenes bizánci hadakozás megélénküléséről a másfél esztendősi harci szünet végéig (kb. 592–

597). VII. rész: Thessaloniké első avar ostroma. VIII. rész: Az avarok Maurikios császárságának utolsó éveiben (597 végétől 602 őszéig. IX. rész: Az első avar kaganátus hatalma csúcán (603–624). X. rész: Az első avar kaganátus hanyatlásának kezdete (624–626). XI. rész: Az első avar kaganátus vége. XII. rész: A hetedik század legvégétől a Nagy Károly birodalma elleni avar támadásig. XIII. rész: Az avar kaganátus önállóságának felszámolása Nagy Károly és Krum által.) 557-nek kezdő évként választását az indokolja, hogy feltehetően ekkor kezdték meg az avarok a Közép-Ázsiából a Közép-Duna-medencébe vezető vándorútjukat. 806 több szempontból is záró évnek tekinthető, ugyanis ekkortájt vált a pannóniai avar kagán véglegesen frank vazallussá, kerültek a keletebbre lakó avarok bolgár fennhatóság alá, és lettek az avar vezetéssel délre vándorolt peloponnésosi szlávok bizánci alattvalókká.⁶ A források túlnyomórészt görög és

latin nyelvűek (ezekhez képest elenyésző rész a szír, örmény, héber, ószláv, óorosz és ófelnémet nyelvű textusok száma). A szerző a magyar fordítást úgy fogalmazta meg, „hogy az eredeti szöveg értelmének lehetőleg minden szubjektív belemagyarozás nélküli tükrre legyen” (11.). A források több szempontból is igen tarka képet mutatnak, s ezért a híradás értékének és valóság tartalmának kiszűrése során számolni kell bizonyos műfaji (például a hagiográfia és a homeletika sematizmusa) és nyelvi (retorikus, poétikus és archaizáló stilizálás) sajátosságokkal, tendenciózus ábrázolásokkal (például az események egyoldalúan bizánci, frank, longobárd stb. szempontból való beállítása), valamint az egyes művek töredékes vagy kivonatos hagyományozásával (11., 257.). A szöveghelyek fordítását (amire annál is inkább szükség van, mivel az avarokkal foglalkozó régésztől ma már sajnos nem várható el a két klasszikus nyelv magas fokú ismerete) kommentár követi, amely egyrészt a szerző saját nézeteit, másrészt a szakma *communis opinio*-ját tartalmazza. „Részletes jegyzetanyaga gyakorlatilag egy sajátos avar történelmet nyújt a kutatók számára.”⁷

A következőkben néhány pontot szeretnénk kiragadni azok közül, amelyekben jelen munka az avarokkal foglalkozó – immáron könyvtárnyivá duzzadt – szakirodalomhoz képest új szempontokat és eredményeket nyújt.

A szerző által a 112. §-ban (Avar megmozdulás Istria ellen 759–774 között) a „De Firmo et Rustico martyribus Veronae” című anonim mártíromság-elbeszélésből idézett szövegről⁸ a Glossaron⁹ kívül más munka egyáltalában nem ejt szót (268.). A 130. §-ban (Erich Friauli (ör)gróf győztes ütközetet vív Alorországban (797), Marc

Antonio Nicoletti (1536-1596) „Vita di S. Paolino” című munkájából idézett forrás¹⁰ Brozzi¹¹ cikkéből vétegetett át (297.). E szöveghelyet sem a Glossar (mivel olasz nyelvű textusokat nem ölel fel), sem Pohl idézett műve nem tartalmazza. A 73. §-hoz (Szláv törzsek kéri Thessaloniké sikertelen ostroma (615 nyara?) után az avar kagán segítségét a csorba kiköszörüléséhez) fűzött, az „Addenda” között olvasható, Georgius Pisida „Heraclias” című művéből származó idézetet¹² ugyan mind a Glossar¹³ ismeri, mind pedig Pertusi¹⁴ elemzi, azonban ez utóbbi az avaroknak Hérakleios császár foglyul ejtésére kitervelt rajtaütését (vö. 79. §) hibásan 623 helyett 617-re datálja, s így a forrásoknak az avarokkal kapcsolatos történeti tanulságát nem megfelelően ragadja meg (320).¹⁵ Feltétlen többletet jelent Pohl könyvével szemben a 32. §-ban a kitekintés az avarok által vezetett, főként a Peloponnésos nyugati felén letelepült szlávok sorsára, akik egészen a 805–806-ban bekövetkező bizánci reconquistáig megtartották önállóságukat.¹⁶

Itt említjük meg, hogy a kötet munkatársai között feltüntetett Olajos Teréz önálló szerzője több paragrafusnak: így pl.: 117. § Talán (?) a Peloponnésosra avar vezetéssel betelepített szlávokról volt egy 783-ra vonatkoztatható forráshely; 142. § Bizánc kormányzása alá veti a Peloponnésos nyugati részét, az avarok vezetésével odatelepült szlávokat (805. november 1. és 806. február 18. között?).¹⁷

Végezetül teljes egyetértéssel idézhetjük jelen műre vonatkoztatva W. Pohlnek a szerző „Avarica” című munkájáról írott recenziójában tett megállapítását: „Das Quellenbuch ist ... ein unschätzbares Hilfsmittel für die Forschung der Awarenzeit.”¹⁸

Jegyzetek

- ¹ A Szádeczky-Kardoss Samu személyével és munkásságával foglalkozó hazai és külföldi folyóiratban megjelent számos recenzió közül a következőket emeljük ki: *The International Who's Who of Intellectuals*. Volume Four. Cambridge, England, 1982, International Biographical Center, 1102.; HERMANN PÉTER (főszerk.): *Magyar és nemzetközi ki kicsoda*. 1992. Budapest, 1992, Biográf Kiadó, 824.; SÜLYOK ERZSÉBET: Beszélgetés Szádeczky-Kardoss Samuval – A mítoszoktól a tényekig. *Délmagyarország*, 1998. január 29. 7.; MAKK FERENC: A görög és latin kultúra szegedi tudósa – Szádeczky-Kardoss Samu professzor nyolcvanéves. *Szeged. A város folyóirata*. 1999. január, 32–33.; MAKK FERENC: Hat évtized az oktatás és a tudomány szolgálatában. *Studia Varia – Tanulmányok Szádeczky-Kardoss Samu nyolcvanadik születésnapjára*. Szeged, 1998, 3–7.; OLAJOS TERÉZ: *Szádeczky-Kardoss Samu szakirodalmi munkásságának válogatott bibliográfiája*; *Studia Varia*... 167–180. Saját életéről és munkásságáról érdekes adatokat közöl SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: *Ökörtudomány, latin-görög filológia: A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene. 1921–1998*. Szeged, 199–211.; SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: Prózaballada Szegedről három tételben. *Szeged – A város folyóirata*, 1999. december, 225–233.
- ² A publikáció adatait lásd az Olajos Teréz által összeállított válogatott bibliográfiában (*Studia Varia*... 167–180.).
- ³ A. KOLLAUTZ – H. MIYAKAWA: *Geschichte und Kultur eines völkerwanderungszeitlichen Nomadenvolkes*. Die Jou-Jan der Mongolei und die Awaren in Mitteleuropa. I. Teil. Die Geschichte. II. Teil. Die Kultur. Klagenfurt, 1970.
- ⁴ W. POHL: *Die Awaren*. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822. n. Chr. München, 1988.
- ⁵ *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*. Stuttgart–Weimar, 1997. Herausgegeben v. H. Cancik und H. Schneider. Bd. 2., 366.
- ⁶ Ezzel természetesen csupán az avarság önálló történelem formáló szerepe szűnt meg Európában, ami nem jelenti az avarok eltűnését, amit a Pohl által választott „Wohin verschwanden die Awaren?” (i. m. 323.) alcím sugall. Az avaroknak Pannóniában való további jelenlétére és a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (H. WOLFRAM: *Das Weisbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien*. Wien – Köln – Graz, 1979.) vonatkozó forrásértékű (Pohl által figyelmen kívül hagyott) fejezetére... Szádeczky-Kardoss Samu már a Pohl könyvéről írott recenziójában (*Archaeologiai Értesítő* 118. (1991 [1993]) 142–143.) utalt.
- ⁷ Makk i. m. 6.
- ⁸ *De Firmo et Rustico martyribus* II. 12... míg a legkegyesebb keresztény királyok, Desiderius és Adalgis uralkodtak Itáliában, a longobardok nemzetsége végigdúlta Istriát, s annak minden régióját és városát elfoglalta. Akkoriban az avarok nemzetsége is megmozdult az istriaiak ellen; ezt az Ur azért engedte (megtörténni), hogy a szentséges mártírok, Firmus és Rusticus dicsősége feltámuljon. A keresztények ugyan is hallották, hogy a pogányok betörést akarnak végrehajtani Istriában; teljes egyetértésben arra a helyre mentek, ahol Krisztus vértanúi nyugodtak. Felnyitották a sírt, és ott találták a tetemet ékesen és illatozóan, mint ahogyan az illatszerek legértékesebb fajtái szoktak illatozni. Mélységes tisztelettel emelték ki a testeket és a városhoz vitték, amelynek neve Tregeste.
- ⁹ *Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa*. Serie A: Lateinische Namen bis 900. Bd. I., Wiesbaden, 1977. 253.
- ¹⁰ Friauli városának (Citta del Friauli) a szomszédságában van Szent Pantaleon régi templomcskája. Ebben mutatott Nicolò Macheropio polgártársam, aki a költészetben ismert édes vénájú és az antikvitás területén nagy tudású férfi, egy ábrázolást. Ez primitív művész kezétől származó történeti festmény két részben, amelyeket

mostanra az idő megrongált. A kettő egyikén ott ül méltóságteljesen Paulino (Paulinus), és kivonulásakor megáldja a hadsereget, a másikon eljön az ütközet napja, s alul bárbar betűkkel (írva ez) olvasható: „A Paulinustól megáldott friauliak a hungarusokat legyőzik” („Foro-iulienses a Paulino benedicti Hungaros superant”).

¹¹ M. BROZZI: *Avari e Longobardi friauliani*. G. C. Menis (curatore), Gli Avari. Un popolo D'Europa. Udina, 1995.

¹² Georgius Pisida, Heraclius II 71–82, 90–97. Kívülről ezután Thrákia fellegei támasztották fel ellenünk a háború viharait. Majd a Szkíptatápláló (Skythotropos) Charybdis lépett fel rabló útonállóként, pedig nyugton maradást színlelt. Majd az együtt kirohanó szláv farkasok idéztek fel a szárazföldi mellé tengeri fergeteget is, s a víz erőszak nyomán vérükkel keveredve vörös színt öltött. Amonnan meg szemtől szembe lépett küzdelembe s tűnt fel szemünk előtt Perseus Gorgónjának borzalmas látványa. Egyszerre az egész világ összekeveredett... Sokszor készültél újadat megfeszíteni és a Charybdist bevetni a

Gorgón ellen, akinek a képe a rápillantókat kővé változtatja; ám visszakoztál, a sürgős bevetést elhalasztottad. A zsákmányéhes (szláv) farkasok rántottak vissza benneteket, mikor már éppen kilőttétek volna a nyilat a Gorgón ellen. Kis idő múltán összezsapva persze felülkerekedtél egyetlen harcban, amely azonban három részről jelentett veszedelmet.

¹³ Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa. Serie B: *Griechische Namen bis 1025*. Bd. I., Wiesbaden, 1980. 53–54.

¹⁴ *Giorgio di Pisidia Poemii*. I panegirici epici a cura di A. Pertusi. Ettal 1959–1960. 213.

¹⁵ Pertusi magyarázatát avar szempontból a szakirodalomban senki sem használta fel.

¹⁶ Pohl csak magát a hadjáratot említi (i. m. 107.).

¹⁷ Az I. könyv név- és tárgymutatója Dér Terézia és Paulik Ágnes, a II. könyv név- és tárgymutatója Felföldi András munkáját dicséri.

¹⁸ *Archaeologia Austriaca* 70 (1986) 499.

NÓTÁRI TAMÁS

Légiveszély!

JÓZSA BÉLA: *Tigrisek az Ardenneken*. Történelmi és Hadisírgondozó Alapítvány.

* * *

Józsa Béla *Tigrisek az Ardenneken* című könyve a Történelmi Hagyományörző és Hadisírgondozó Alapítvány kiadásában jelent meg. A gazdagon illusztrált kiadvány az 1944. december 16-án az Ardenneken indított német támadásnak és csatának állít emléket, annak eseményeit követi nyomon. A könyvet bevezető idézet a következőképpen hangzik:

„Nem azok a katonák nyerik meg a

háborút, akik meghalnak a hazájukért, hanem azok, akik úgy harcolnak, hogy az ellenfeleiknek kelljen meghalni a saját hazájukért...” A könyv hátlapján található ajánlás vagy könyvajánlás a *Halál ötven órája* című film bevezetőjének az átvétele (amely film ugyanezzel a csatával foglalkozott), de ezt az átvételt nem tartom igazán szerencsésnek, mivel az idézet történelmi tévedéseket tartalmaz: Európában a szövetséges csapatok már a győzelem kapujában álltak. Északon a 8. angol, délen a 3. amerikai hadsereg nézett farkasszemmel a németekkel... A történelmi hűség kedvéért: a 8. angol hadsereg